

SZEMLE

Eric Suire, Nicolas Le Tourneux (1640–1686). *Dans l'ombre de Port-Royal*, Paris, Honoré-Champion, 2022. 316 p.

Nicolas Le Tourneux abbé neve nem hangzik teljesen idegenül a régebbi magyar irodalmat ismerők számára, mivel Mikes Kelemen rodostói emigrációja alatt fordította magyarra e népszerű francia szerző által írt Jézus Krisztus-életrajzot, amely az író összegyűjtött munkáit tartalmazó sorozatban jelent meg, *Krisztus Jézus életének históriája* címmel. Le Tourneux abbé határokon átvándorló népszerűsége elsősorban annak volt köszönhető, hogy a szélesebb olvasói közönség felé fordulva, gyakran az egyszerű emberek igényeit is figyelembe véve alkotta meg munkáit, amelyek népszerűségének köszönhetően eljutottak a korabeli Európa távolabbi területeire is. Nicolas Le Tourneux fogékony volt az új egyházi reformeszmék iránt is, ezért a janzenizmus bizonyos téziseinek hatását is fel lehet fedezni a műveiben, de nem vett részt a jezsuitákkal való teológiai vitákban, így az őt illető ilyen jellegű kritikákat is elsősorban halála után fogalmazták meg ellenfelei. E sokoldalú és nagy hatású egyházi író élettörténete eddig csak kisebb szócikkek és töredékes művek formájában került feldolgozásra. Eric Suire, a bordeaux-i Montaigne Egyetem professzorának többéves kutatómunkája eredményeként a közelmúltban jelent meg Le Tourneux abbé első tudományos értékű életrajza a neves párizsi Honoré Champion kiadónál, a Dominique Descotes által gondozott Lumière classique sorozat 123. köteteként.

A szerző a nagy központi gyűjtemények (Archives nationales, Bibliothèque nationale de France, Bibliothèque Sainte-Genéviève stb.) mellett több vidéki levéltár (pl. az Aisne, Sarthe, Seine-Maritime, Yonne megyék archívumai) és könyvtár (pl. Bourges, Troyes) vonatkozó kézíratait is felhasználta munkájához. Emellett igen eredményes kutatásokat végzett az utrechti városi levéltárban, ahol sikerült azonosítania több izgalmas kézíratos Nicolas Le Tourneux-életrajzot is, nevezetesen a *Memoires pour servir à l'histoire de la vie Monsieur Le Tourneux P. D. V.* és a *Memoires pour servir à la vie de M. N. L. T. P. D. V.* című munkákat, amelyeknek egyúttal a valódi szerzőit is megtalálja.

Nicolas Le Tourneux roueni származására, születésére és fiatal éveire vonatkozóan csak nagyon töredékes és egymásnak ellentmondó adatok állnak a rendelkezésünkre. Eric Suire ezeket jól magyarázva és korabeli szokásokat figyelembe véve meggyőzően mutat rá a tévedések vélhető okaira, és jól pótolja a hiányzó információkat a mindennapi életre vonatkozó színes elemekkel. Le Tourneux clermont-i jezsuita kollégiumi tanulmányai után visszatért Rouenba, a szülővárosába, ahol teológiát hallgatott a helyi szemináriumban. A huszonnégy évesen pappá szentelt ifjú a város egyik plébániáján (Saint-Étienne-des-Tonneliers) kezdte pályafutását, ahol néhány évig helynökként szolgált. A fiatal lelképásztor első hivatali éveinek buzgóságát jól tükrözi, hogy a Seine-Maritime megyei levéltári keresztlői anyakönyvi bejegyzései között fennmaradtak Le Tourneux kézjegyei is. Ugyanakkor a források rámutatnak a közte és Pierre Du Perroy plébános közötti ellentétre is, amely végül Le Tourneux távozásához vezetnek. Eric Suire jó érzékkel használja fel a rendelkezésére álló források sokszínűségét, melyek révén érzékletesen mutatja be a normandiai alsópapság kiszolgáltatott helyzetét.

DOI 10.17167/mksz.2024.4.539-542

A fiatal, de ambiciózus egyházi útja Párizsba vezetett, ahol az 1660-as években a janzenizmus szelleme már egyre erősebben terjedt a fővárosi körökben. Le Tourneux első párizsi éveiről keveset lehet tudni, mivel magányba vonuló életet élt, ugyanakkor ebben az időszakban vált valódi íróvá. Első művét a Nagyhét ünnepköréhez kapcsolódó szertartásoknak szentelte. A *L'Office de la Semaine Sainte en latin et en français selon l'usage de Rome et de Paris* – ellentétben a szakirodalomban elterjedt 1673-as évszámmal – nagy valószínűséggel 1674-ben jelent meg Párizsban. A kötet Michel de Marolles villedoini apát Daniel de Cigongné ferences szerzetes kommentárjaival kiegészített művének francia fordítása volt. Amint erre a szerző rámutat, Le Tourneux e munka megjelentetésével elsősorban jó szervezőképességéről és adaptációs képességéről is tanúskodik. Egyrészt viszonylag gyorsan bekerült a párizsi egyházi könyvkiadás legbefolyásosabb köreibbe, amelynek köszönhetően széles körben nagy hatást tudott elérni kötetével. A műben Le Tourneux megcsillogtatta írói tehetségének számos elemét, főleg az egyszerű és barokkos túlzásoktól mentes akadémiai stílusát, amely magán viseli a korabeli janzenista szerzők (pl. Arnauld és Le Maistre de Sacy) hatásait is. A fordított szöveg keretein túlmutat a hosszú bevezetője, amelyben jó pedagógiai érzékkel magyarázza el a híveknek a nagyheti liturgia lényegi elemeit. A szerző kiemeli, hogy a Szentírás fordítása ügyében Le Tourneux a középutas gallikán és a radikálisabb janzenista eszmék iránti fogékonyságát sem rejti véka alá, bár ezek egy része a könyv későbbi kiadásában már nem kapott helyet.

A magányból kimozduló Nicolas Le Tourneux párizsi egyházi karrierjét a Sorbonne egyetemhez tartozó Grassin kollégium káplánjaként folytatta, és emellett írói tehetségét is igyekezett kamatoztatni. A tehetséges fiatal katolikus író hamarosan elnyerte Colbert miniszter pártfogoltjának, a dúsgazdag Roland Le Vayer és felesége, Marguerite Sevin támogatását, akik gyakran látták vendégül vidéki kastélyukban. Az alapvetően városi környezetben szocializálódott egyházi számára meghatározó élmény volt a vidéki emberek életének, hétköznapijainak megismerése, és nagy hatást gyakorolt későbbi munkásságára is. Az 1670-es években Le Tourneux – erősödő hírnevének és egyre terebélyesedő kapcsolatainak köszönhetően – bekerült a párizsi egyházi elit legbelső köreibbe. Így részt vehetett a párizsi liturgia megújításán dolgozó bizottságban, és bekerült a híres párizsi Sainte-Chapelle kanonokai közé is. Az egyházi karrier ekkor már biztos egzisztenciát is jelentett számára, amelyet az írói tevékenységéből befolyó tekintélyes jövedelme még tovább erősített.

Az 1678-ban megjelent *Histoire de la vie de Nostre-Seigneur Jésus-Christ* Le Tourneux egyik fő művének tekinthető. A művet a szerző – a korabeli hasonló munkáktól eltérően – egy részletes és világos bevezetővel kezdi, amelyben kifejti írói szándékát és módszereit. Eric Suire szerint – aki egy korábbi monográfiájában (*Les Vies de Jésus avant Renan. Éditions, réécritures, circulation entre la France et l'Europe [fin XVe – début XIXe siècle]*) már kifejtette e könyv jelentőségét – a bevezető valóságos kis katekizmusnak tekinthető. A munka a teremtséssel kezdődő és Jeruzsálem 79-ben történt elpusztításáig tartó szélesebb időintervallumba helyezi Krisztus élettörténetét. A könyv szövege a szélesebb vidéki olvasóközönséget célozta meg, melynek kisebb mérete és viszonylag olcsóbb ára (1-2 livre) is ennek megfelelően lett kialakítva. A szerző bevallott célja a korban egyre jobban terjedő ponyvairódalom által megérintett célközönség megszólítása és megfelelő vallásos olvasmánnyal való ellátása volt. A Szentírás vulgarizálása folyamán is számos újítást vezetett be Le Tourneux. A bonyolult teológiai kérdések helyett fontos alapigazságokat, fogalmakat és tanokat elmagyarázva igyekszik az egyszerű hívek számára egy jól használható kézikönyvet nyújtani. A 156 fejezetből álló műben négy részre osztva tárgyalja Jézus Krisztus élettörténetét, amelynek szerkezete nagyon hasonlít Cornelius Jansen *Concordia Evangelica* című munkájához. Az *Histoire de la vie de Nostre-Seigneur Jésus-Christ* című munkának szentelt fejezet végén Eric Suire összefoglalja a mű kéziratának cenzori véleményeit, a könyv terjesztésének és hosszú távon, egészen a 18. század közepéig megfigyelhető sikerének és hatásának történetét.

Nicolas Le Tourneux írói munkásságának ismertetése mellett a szerző egy külön fejezetben emlékezik meg a cseppet sem elhanyagolható prédikációs tevékenységéről. Le Tourneux atya kora

leg híresebb prédikátorai közé tartozott, és szentbeszédeinek hatását jól tükrözik a korabeli források is. Az *ars loquendi* területén aratott sikerei közül kiemelkedik az 1675-ben írt Szent Lukács evangéliumának részletét magyarázó *Discours* című prédikációja, amely elnyerte a Francia Akadémia Guez de Balzac által alapított retorikai díját. Retorikai fegyvertárában a nemes egyszerűség mellett megtalálhatjuk a nyelvi leleményesség és a klasszikus stílus számos eszközét, mint például az anaforákat és a metaforákat. Le Tourneux számára a retorika mindig egyszerű eszköz marad, és soha nem helyezi az írói céljai középpontjába. Eric Suire következő fejezetében rámutat arra is, hogy Le Tourneux nemcsak jól érthető prédikációkkal világítja meg a Szentírás tanait, hanem azok befogadására is megpróbál eszközöket nyújtani az olvasói számára. Erre szolgál a szentmisén való elmélyült részvételre buzdító *De la meilleure manière d'entendre la sainte Messe* című harmadik könyve is, amely 1680-ban jelent meg. Ez a könyv újabb nagy sikert hozott Le Tourneux számára, és egészen a 18. század közepéig számos újabb kiadásban is megjelent.

Nicolas Le Tourneux pályájának csúcán akkor vált igazán spirituális vezéregyéniséggé, amikor a híres Port Royal-i janzenista szellemiségű zárda gyóntatója lett. A szerző a források alapján több példán keresztül rávilágított arra, hogy Le Tourneux már egyházi pályájának kezdetétől fogva milyen nagy jelentőséget tulajdonított a hívek lelki gondozásának és az életük személyes felügyeletének. A Madame Asselinnal kapcsolatos történetet Le Tourneux kéziratos életrajzából ismerhetjük meg, egy másik védencével, Madame de Fontpertuis-val való sűrű levélváltásának köszönhetően kapunk képet gyóntató és lelki támogató tevékenységéről. A Port Royalba való gyóntatói kinevezését 1681-ben nyerte el. Bár csak alig két évig viselte e megtisztelő titulust, az itteni tevékenységének köszönhetően sikerült számos kényes ügyet jó diplomáciai érzékével elsimítani. Le Tourneux szépen ívelő egyházi pályáját egy tiltott janzenista könyveket tartalmazó, a személyéhez is kapcsolódó csomag elkobzása törte meg, mellyel kapcsolatos részleteket a szerző egy külön fejezetben alaposan kifejti. Bár Le Tourneux abbé ügyesen elkerülte a Bastille-t, a személyére fokozottan felfigyelt a királyi rendőrség, és a hírnevét is alaposan megtépázta az ügy, amely nagy port vert fel a közvéleményben is.

A kötet tizenkettedik fejezete foglalkozik Nicolas Le Tourneux legismertebb művével, a *L'Année chrétienne* című liturgikus munkával. Írónk e kötetével is a szélesebb olvasóközönséghez fordul, különösen a korabeli oktatási rendszerből kiszorult női olvasókat célozta meg. A történelmi kontextus leírását és a szövegmagyarázatot követően erkölcsi kommentárok segítségével teszi érthetővé az egyházi év ünnepeit és a Szentírás ezekhez kapcsolódó részeit, valamint bemutatja az ünnepelt szentek rövid életrajzát is. A mű Le Tourneux egyik legsikeresebb alkotásának tekinthető, amelynek számtalan kiadása eljutott a világ sok könyvtárába, köztük magyar bibliotékákba is. A janzenisták körében különösen nagy sikernek örvendő mű kiadását végül kevéssel a szerző halála előtt állította le a párizsi érsek. Ekkora Le Tourneux már elveszítette neves támogatóit, akik megvédhették volna. Később XI. Kelemen pápa is index alá helyezte a művet, de annak a népszerűsége csak még tovább nőtt, és egészen a 18. század közepéig számos kiadást megért. A tizenhárom kötetes mű különböző kiadásainak azonosítása ma is valóságos könyvtörténeti enigmát jelent, amint erre Eric Suire saját kutatási tapasztalatai alapján rámutatott a fejezet végén.

Le Tourneux abbé élete végén Villers-sur-Fère-be vonult vissza, ahol perjelként tevékenykedett. Az alig ötszáz lelkes kis falu plébániájának hivatali ügyeibe nem nagyon avatkozott be – legalábbis a fennmaradt anyakönyvek tanúsága szerint. Ugyanakkor más források szerint a falusiak babonás szokásainak felszámolásából ugyancsak kivette a részét. A szellemi munkásságáról néhány emlékiró munkájában és levelezésekben találhatunk apróbb információkat. Le Tourneux életrajza szempontjából viszont fontos, hogy itt találkozott Augustin Samsonnal és Jean Louail-jal, akik tanítványaiként, a már említett két értékes, az utrechti városi levéltárban fennmaradt kéziratot írhatták. A francia egyházi író vidékre költözése semmiképpen sem jelentett egy gyakran neki tulajdonított remete életet, hiszen továbbra is kapcsolatban állt olyan neves párizsi teológusokkal és írókkal, mint Pierre Nicole, Jean Racine vagy Nicolas Boileau. Társasági életének másik fő színtere pedig a soissons-i királyi

akadémia volt, amelynek 1684 óta maga is tagja volt. Az 1674-ben XIV. Lajos által alapított tudós intézmény huszonegyedik tagjaként került be Nicolas Le Tourneux a helyi művelt *beau monde*, főleg jogászokból és egyháztudósokból álló közösségébe. Sajnos a források hiányában nehéz Le Tourneux abbé akadémiai tevékenységét rekonstruálni, ugyanakkor a könyv következő fejezetében a fennmaradt hitvitázó és polemizáló írásaival is megismerkedhetünk. Nicolas Le Tourneux életének 46. évében, egy párizsi utazás során bekövetkezett agyvérzésben halt meg 1686. november 28-án. Eric Suire kutatásainak köszönhetően a neves egyházi író halálának körülményeibe és részleteibe is betekinthetünk. Az életmű recepcióját tárgyaló fejezetben a szerző megemlékezik a különböző nyelveken született adaptációk között Mikes Kelemen rodostói éveiben készített, *Krisztus Jézus életének története* című magyar fordításáról is, amely jól jelzi a kötet határokon és korszakokon átívelő szellemi hatását. Le Tourneux janzenista körökben tapasztalható népszerűsége mellett e könyv számos példát hoz az ellentábor, elsősorban a jezsuiták részéről megnyilvánuló kritikákra is. Eric Suire kiegyensúlyozott életrajzában a janzenisták rajongó pátosza és a jezsuiták negatív véleménye mellett a különféle források alapján egy izgalmas kép bontakozik ki Nicolas Le Tourneux-ről, az emberről is, akinek az életéről és munkásságáról, azok számtalan homályzónája ellenére végre egy részletes objektív és tudományos monográfia született.

A kötet vegyes műfajú tudományos életrajz, amelyben a biográfia kronológiája alapján építkező fejezetek mellett Le Tourneux önálló művei is külön egységeket alkotnak. Ezzel a módszerrel Eric Suire az életrajzi monográfián belül, a szerző életpályájának felvázolása mellett az életmű fejlődését is jól szemlélti, illetve a kizárólag az egyes munkák iránt jobban érdeklődő olvasó számára pedig megkönnyíti a keresést a könyv tartalomjegyzéke alapján. A tudományos szakkönyvek minden klasszikus ismervével felvértezett munka egyéb felhasználóbarát lehetőségeket is kínál az olvasók számára. A precíz és kiegyensúlyozott jegyzetapparátus mellett gazdag forrásjegyzék és bibliográfia, valamint mutatók állnak az olvasó rendelkezésére. Végül, de nem utolsósorban fontos azt is kiemel-nünk, hogy a könyv nem reked meg a tudományos szakirodalom száraz stílusának szintjén, hanem egyben lebilincselő olvasmány is mindazok számára, akik a 17. századi francia művelődéstörténet iránt érdeklődnek.

TÓTH FERENC

Szalai Béla, *Az ősi bátorságra emlékezzetek! A magyar történelem kortárs metszeteken 1660–1665*, Budapest, MTA KIK, OSZK, 2023, 330 p. – Szalai Béla, *Két császár is ront már minket, A magyar történelem kortárs metszeteken 1666–1684*, Budapest, MTA KIK, OSZK, 2023, 275 p.

A kora újkori nyomtatott vizuális információ jelentőségét és a magyar vonatkozású metszetek sokrétű forrásértékét meggyőzően bizonyítják Szalai Béla impozáns metszetgyűjteményéről eddig megjelent katalógusai. Szalai Béla intézményi feladatokat átvállalva gyűjti évtizedek óta szisztematikusan és elkötelezetten a három részre szakadt Magyar Királyságról készült korabeli ábrázolásokat végzettségének megfelelően, mérnöki, mérnök-közgazdászai precizitással, ugyanakkor a szükséges interdiszciplináris nyitottsággal. Apponyi Sándor világhírű hungarika könyv- és metszetgyűjteményének kiépítéséhez hasonló elhivatottsággal és eredményességgel térképezte fel a 16–17. századi Európában a magyar vonatkozású eseményekről készült grafikákat, rölapokat, tézislapokat, térképeket, könyvillusztrációkat az igényes tézislapoktól az alkotó és kiadási hely jelölése nélkül közzétett korabeli „tömegcikkéig,” a képek országhatárokat átlépő variációit is gondosan számontartva. A sok szépséget és örömet kínáló feladat több nehézséget rejt magában, összetett kihívás a gazdag, de szétszóródott és heterogén forrásbázis felkutatása, majd pedig a hatalmas képanyag közkinccsé tétele több tudományterület képviselői és laikusok számára egyaránt releváns rendezési elveket kialakítva, rövid és hosszú távon